

מסכת קדושין, פרק ראשון

דף ב

הערות ובאורים בפשט

'מאי שנא הכא דתני האשה נקנית... וקיחה איקרי קנין... תני האשה נקנית' — ואגב אורחיה השמיענו הלכה, שלשון 'הרי את קנויה לי' מועילה בקידושין, וכמו ששנינו בברייתא להלן ו. (הרד"ל. וע' שערי שמועות.

למותר לציין שאין קדושי אשה קנין הגוף כשאר קנינים ממוניים, אלא קנין מסוג אחר, קנין לאישות [או 'קנין-איסור']. כמבואר בכמה מקומות. ע' להלן ו: 'אשה דלא קני ליה גופה' גטין עז: 'נהי דקני ליה למעשה ידה, ידה גופה מי קני ליה; להלן כג סע"א וברש"י; רשב"א ו: ד"ה אי נימא, ועוד. וכפי שהוכיח מכמה וכמה מקומות הנצי"ב ז"ל בשו"ת משיב דבר ח"ד לה. וע"ע שם מט. תשובת אבני מילואים יז; שיעורי הגר"ט ('השלם') צב; שיעורי רי"מ שורקין אות ו; דברי יחזקאל ט, ו; אבי עזרי (קמא) אישות ה, כד אות ב, ובריש הל' עבדים; אילת השחר ג סע"א; י: על תד"ה ומה. [להלן ז: מבואר בגמרא שאין שייך לקנות אשה וקרקע בנתינת פרוטה אחת, שלא כקנין שתי קרקעות — הרי שהן שתי פעולות קנין השונות במהותן זו מזו, ולכך אי אפשר בהקנאה אחת לקדש ולקנות חפץ].

(ע"ב) 'זניתי הכא איש קונה' — הגם שהיה צריך להאריך בלשונו ולומר 'האיש קונה את האשה', אף על פי כן, כיון שהתנא מחזר אחר לשון הכתוב, שלכך נקט לשון קנין דוקא, היה לו לנקוט 'האיש קונה' כלשון הכתוב כי יקח איש (עפ"י תוס' הרא"ש). והרשב"א כתב שאכן קושיא זו שבגמרא איננה עיקר, אלא נאמרה כדי להשמיענו שאין האשה מתקדשת אלא לדעתה. ובכך הסביר מדוע אחרו שאלה זו ולא שאלוה מתחילה, קודם השאלה על לשון 'נקנית', והלא היא מתייחסת למלה הראשונה שבמשנה — אלא לפי שאין זו קושיא ממש. (ולפירוש תורא"ש מעיקרא לא קשה על סדר קושיות הגמרא, כי קושיא זו שייכת רק לאחר שאמרנו שנקט התנא לשון קנין כלשון הכתוב, הלכך אין שייך להקשותה בתחילה. וערמב"ן ריטב"א ורא"ה תירוצים נוספים).

'אי תנא קונה הוה אמינא אפילו בעל כרחא, תנא האשה נקנית דמדעתה אין שלא מדעתה לא' — ודאי לא היה עולה על הדעת לומר שאפשר לקדש את האשה ללא רצונה, אלא הכוונה באופן שהכריחוה להתקדש עד שנתרצתה לבסוף ואמרה 'הן'. וסוגיתנו הולכת בשיטת רב אשי (נבא בתרא מח:): שהלכה כמותו, שאינה מקודשת לפי שעשה שלא כהוגן. [ואמימר החולק שם, יפרש כתירוץ האחר]. (רשב"א. וע"ע: חדושי מהרי"ט ובהגהות רש"ש טויבש שבסוף המסכת; חידושי הגר"ט ('השלם') סי' צא; שעורי ר' שמואל רוזובסקי, אות כג ואילך).

עוד יש לומר, היה עולה על הדעת שאם נתרצתה לאחר זמן בקבלת הקדושין, יועילו הקדושין, קא משמע לן שצריך את רצונה בעת הנתינה דוקא. (ר"י מלונל).
 עוד ניתן לפרש, ודאי לא היה עולה על הדעת שבנות ישראל הפקרו הן להיקנות בעל כרחן, אלא שלשון 'האיש קונה' אינה מדויקת, שמשמע ממנה שקונה בעל כרחו (כקניית חפצים, שאין שם דעת והסכמה אצל הדבר הנקנה — ע' שו"ת תשב"ץ ח"ב סז), וזה הרי אינו אמת, לכן שנה לשון שמתפרשת מדעתה. אמנם מן הראשונים לא משמע כפירוש זה. (עפ"י פני יהושע. ע"ע תורא"ש. הסבר נוסף — באבי עזרי (קמא) אישות ד, א).

'... ואשכחן דרך דאיקרי לשון זכר... התם דבמלחמה קאי דדרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה, כתב לה בלשון זכר...' — ודוקא במקום שאין הדבר שייך אלא לזכר, כגון בענין מלחמה או בדיקת הזב, אבל דבר השייך באשה כבאיש, אף על פי שהכתוב מדבר על איש, נקט 'דרך' בלשון נקבה, כמו ובשוב רשע מדרכו הרעה, ועוד. (עפ"י רמב"ן. וכן בפרשת מקץ (מב, לח) 'וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה' — ובזכרים מיידי).
 וע"ע בריטב"א ש'דרך' היא לשון נקבה אלא שפעמים שינה הכתוב לכתוב בזכר מפני טעם מסוים. (ע"ע רש"י ישעיה לה, ט).

'רבי שמעון אומר: מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כתב כי תלקח אשה לאיש — מפני שדרכו של איש לחזר על אשה...' — הראב"ד פירש שרבי שמעון כדרכו (ע' במובא בסוטה ה) בא ליתן טעמא דקרא; מדוע אמרה תורה שהאיש לוקח את האשה (כי יקח איש אשה) ואין כשר שיקח את עצמו לה, [שכן אילו היה כתוב 'כי תלקח אשה' היה במשמע אף כשמקיה עצמו אליה, כגון 'הריני אישך' — מקודשת] — מפני שדרכו של איש לחזר אחר אשה ולא להפך. והרשב"א פירש שהנידון הוא ענין דקדוקי; מדוע לא אמרה תורה 'כי תלקח' שהיא לשון מדויקת יותר, שמשמעה תזמין עצמה ותתרצה בקדושין [ואמנם משמע שהוא הלוקח אותה ולא נלקח אליה], לעומת כי יקח שמשמע אפילו בעל כרחו, דבר שאינו אמת.
 (וגרסת הספרים 'לא כתב כי תקח אשה לאיש' אינה מיושבת אלא לפירוש הראשון. ובתורא"ש כתב שאין לגרוס כן. ומבואר שמפרש כהרשב"א. ואולם מדברי הריטב"א נראה שפרש כהראב"ד. וע"ע בספר המקנה).

השקלא-וטריא שבסוגיתנו אינו ענין לשוני גרידא, אלא הנידון בו על מהות ענין הקידושין; בתחילה דנו על לשון 'קנין' ו'קדושין' — לברר אם עיקרו של מעשה הקידושין הוא הקנין לבעל, והאיסור אינו אלא תוצאה ממנו, או להפך, עיקרו הוא ענין איסור אישות. ואמרו, שכיון שמקור קידושי כסף משדה עפרון, ממילא כך הוא גם גדרו של מעשה הקדושין — מעשה קנין.
 אחר כך דנו מי הוא הפועל העיקרי בקנין הקדושין, האם כמו בשאר הקנינים שהמקנה הוא העיקר (שכן מועיל קנין לקטן כל שדעת אחרת מקנה לו. וע' להלן ט. 'במוכר תלה רחמנא...'), אף כאן — האשה. ואמרו שאין הדבר כן, והיה לו לנקוט לשון המתייחסת לאיש, כמו ב'האיש מקדש', אלא שלא נקט כן מסיבות מסוימות.

ולאחר שהסבירו לשון התנא שהקפיד בתפשו אותן לשונות בדקדוק, דקדקו גם על לשון זכר ונקבה ולשון 'דברים' ו'דרכים'. (זכר יצחק ח"ב מח — 'ליקוטים מפי השמועה'. וע"ש עוד בח"א כג. וע"ע כעין זה בשבת הלוי ח"ד קע, ב).

א. בזה יישב כמה דקדוקים שהעירו המפרשים בפשט. וכן מיושבת בזה שאלת המהרש"א (להלן ג.) מדוע לא דקדקו על מלת 'דרכים' במשנת גטין הקודמת לקדושין. ולדבריו לא קשה, כי רק לאחר שהראנו על דיוק שאר המלים שבחר התנא, נחתינן לדייק כל דבריו.

ב. להלן ד: מבואר מדברי רש"י (ד"ה היכא) דלולא קרא ד'כי יקח' הוה אמינא שהיא יכולה לקנותו, ואף על פי שאין עליו כל איסור אלא לה. [וע"ש בתוס' שהקשו על כך מלשון קדושין, אבל על גוף הקנין לא הקשו]. הרי משמע שהקנין אינו מותנה באיסור דוקא. וצריך לפרש (להסלקא-דעתין לפרש"י) שהיא קונה אותו לענין שעבודיו וחובות שאר כסות ועונה. ואולם יש מקום לומר שלפי האמת שהוא הקונה ולא היא, מהות הקנין שייך ונובע מאיסור האשה לעלמא. וכן משמע ממה שכתב הרא"ה על מה שאמרו (בגטין פב): שראובן שקידש חוץ משמעון ובא שמעון וקידשה חוץ מראובן — אין קידושי שמעון כלום. ופירש הטעם, שקידושין שאינם אוסרים אינם מועילים — הרי שחלות הקדושין תלויה בהחלת איסור לעלמא (וע"ע אבני נזר אה"ע תכב-תכג).

עוד על גדרם של הקידושין, קנין או אישות; יחוד לבעל או איסור לאחרים; ואם עיקר ענינם כהקדש — ע' תורא"ש ז ושם בשם הרמ"ה; טשו"ע אה"ע לה, ט ובהגר"א שם סק"ב; הגהות מים חיים וחזו"א על התוס' כאן ד"ה דאסר; משיב דבר ח"ד לה מט; שו"ת אגרות משה אה"ע ח"א פא פה פה; קובץ שיעורים להלן אות נג; קהלות יעקב יג; שו"ת שבט הלוי ח"ד קע; אילת השחר — גטין ריש פרק המגרש; שערי שמועות — בפתחה למסכת קדושין, ועוד.

ציונים וראשי פרקים לעיון

'בכסף — בית שמאי אומרים בדינר ובשוה דינר, ובית הלל אומרים בפרוטה ובשוה פרוטה' — הראשונים כאן דנו על מקור הדין ששוה כסף ככסף, בקידושי אשה. ושתי שיטות עיקריות הן; שיטת התוס' שלמדים זאת מעבד עברי, שבו יש (להלן טז.) ריבוי מפורש על כך (וערמב"ן שאין זה 'מה מצינו' בעלמא אלא לפי שמקור כסף קדושין הוא מהכתוב באמה עבריה (כברייאתא דלהלן ד:), הלכך אף שוה כסף בכלל הלימוד. ואולם בתוס' ותורא"ש משמע שעבד עברי מהוה בנין אב לכל מקום), או מתשלומי נזיקין (ע' מהרש"א לפני יהושע. ובחדושי הרא"ה מפרש שלמדים משניהם במה הצד. וכ"פ ב'אמת ליעקב' בדהתוס'). וכן משמע מדברי רש"י (להלן ח רע"א. וע' רש"י ב"מ קח. במשנה).

והרמב"ן נקט לעיקר (וכן הולכים בשיטה זו הר"ד ז:): הרשב"א הריטב"א הר"ן והמאירי, שהואיל והקדושין אינם תקפים אלא בהסכמת שני הצדדים, סברא היא ששוה כסף ככסף, ואין צריך על כך לימוד מיוחד.

[ודנו אחרונים לפי שיטה זו, אם קידש על תנאי שיתן סך פלוני ונותן לה שוה-כסף בעל כרחה, שאינה מקודשת. (ע' חידושי מהרי"ט [ובבית שמואל (כו סק"ב) העיר אף בלאו הכי יש לפסול משום נתינה בעל כרחה]; אבני מילואים ופ"ת שם; אבני נזר אה"ע שפו ואילך). וכן לשיטת אמימר (ב"ב מח) הסובר שאם הכריחו את האשה להנשא עד שנתרצתה — חלים הקידושין, מה יהא הדין כשנתן לה שוה כסף (ע' בהערות המהדיר לחידושי הרשב"א בהוצ' מוסה"ק, ובהגהות רש"ש טויבש שבסוף המסכת. ולכאורה נראה בסברא כיון שסוכ"ס נחשב כרצון, ממילא הרי הוא כנותן לה בהסכמתה).

וע"ע: חידושי הרא"ה ועצמות יוסף; שער המלך הל' אישות ג, א; אבני מילואים כו, ג, ד; חדושי ר' שלמה היימן — כתבים ותשובות מב; אבני נזר אה"ע שפו; דברי אליעזר, שיעורי רי"מ שורקין, אילת השחר, ברכת אברהם, שערי שמועות. דרכים נוספות במקור דין שוה כסף בקידושי אשה — ע' בחדושי הגרעק"א, שו"ת אבני נזר אה"ע שפו, קובץ שעורים אות ו.

לעצם הגדרת המושג 'כסף' בתורה, דנו האחרונים; האבני-מילואים (כו,א) הסביר את שיטת הרי"ף והרמב"ם שכתבו על פי דברי הגאונים שערך הפרוטה הוא שווי מתכת כסף במשקל חצי גרעין שעורה, בין אם מתכת הכסף תתייקר ביחס לשאר דברים, בין אם תזול — לעולם שוה פרוטה נקבע לפי שיעור זה. לפי דבריהם — כתב האבני-מילואים — ה'כסף' האמור בתורה משמעותו מתכת הכסף, כי אין לפרש 'כסף' כמטבע העובר לסוחר, שהרי לא היה קיים מטבע מסויים של פרוטה בזמן משה (כן הביא מהתוס' בדף יא. וע' בסמוך), ואם משמעות ה'כסף' הוא המושג המופשט 'ממון' — על מה ולמה שיעור הפרוטה מוערך לפי מתכת הכסף דוקא? אלא ודאי משום ש'כסף' האמור בתורה הוא אותה המתכת. ושיערו חכמים שמשקל חצי שעורה זהו דבר חשוב לכסף, או אולי שיעור זה הלכה למשה מסיני, כשאר שיעורין של תורה (שם סקכ"א). לפי שיטה זו, המטבע 'פרוטה' שהיא עשויה מנחושת, מועילה מדין 'שוה כסף' ואינה 'כסף' ממש.

ואילו מדברי הריטב"א משמע שהגדרת 'כסף' היינו ממון. [ודוקא לבית הלל, אבל לבית שמאי, הגדרתו כמטבע של כסף הפחותה ביותר, שהוא הדינר. ע' בריטב"א כאן]. ולדבריו אפשר שערך הפרוטה אינו זהה תמיד עם ערך המתכת כסף. ואכן כתב הסמ"ע (ח"מ פת"ב) שלכאורה נראה שבזמנינו שהפירות ושאר קנינים יקרים יותר ביחס לכסף, לא תתקדש האשה בשוה פרוטה, שאין זה ממון חשוב.

אולם כתב האבנ"מ שאפשר אפילו להריטב"א הלכה למשה מסיני היא שלעולם ערך הפרוטה יהא צמוד לשווי חצי שעורה כסף. וכן הסכימו עוד אחרונים, שאם לא כן, במה נמדוד ערך הפרוטה. ועוד, לא מצאנו מי שחולק על קבלת הגאונים שהפרוטה נמדדת לעולם בחצי שעורה כסף. ועוד, הלא הריטב"א עצמו כתב כן. (ע' חזו"א קמח לדף יא; שבט הלוי ח"ד קעא, ועוד. ובבאר דברי הסמ"ע, יש מי שכתב לבאר שגם הוא מודה שערך הפרוטה נמדד לפי מתכת הכסף, אלא שמלבד דין 'שוה פרוטה', מסתבר לו שצריך חשיבות של 'ממון' — ע' בשיעורי הגר"ש רוזובסקי, יד. והוכיח כן מדברי הש"ך — יו"ד שה"א. וע' במנחת שלמה (סו"ס"י סו, בהערה) שמשמע שלהלכה חוששין גם לדעה זו של הסמ"ע. ואילו בערוך השלחן (אה"ע כו,ג) דחה דברי הסמ"ע. וע"ע בקובץ 'מוריה' שנה כא אדר תשנ"ו, עמ' קג — במאמר הרי"מ כהן שליט"א).

הסברים נוספים נאמרו בשיטת הריטב"א; החזו"ן איש (קמח, לדף יא) הסביר שיטתו ש'כסף' של תורה הוא מטבע של כסף, אלא שהערך הנצרך לקנין הוא כחצי שעורה כסף, ואילו לא נתרבה שוה כסף ככסף, היתה האשה מתקדשת דוקא במטבע של כסף, אך היה אפשר לקדשה בערך פרוטה מתוך אותה ממטבע, והשאר תחזיר לו כעודף. (וע' אילת השחר כאן. וכן כתב להוכיח באיה"ש להלן ה. ד"ה טיבעא ולהלן יא. ד"ה טעמיהו).

בשו"ת שבט הלוי (ח"ד קעא) הסביר דעת הריטב"א כהרי"ף והרמב"ם, ומה שכתב הריטב"א ש'כסף' הוא ממון — היינו מצד הסברא, לאחר שלמדנו ששוה כסף ככסף. (ויש להעיר לדברי הריטב"א להלן ג) סע"א) שמשמע שמטבע הוא עיקר 'כסף', אף כי גם מתכת כסף שאינה טבועה, בכלל 'כסף' של תורה). בספר בית ישי (סו. ועש"ע בסי' עז) האריך לבאר (דלא כהאבנ"מ) שלכל הראשונים 'כסף' היינו מטבע, ושיעור שוויו המנימלי כשווי חצי שעורה כסף, וכמו שכתבו הגאונים. ואפשר ששיעור זה הוא היה המטבע הקטן ביותר שבזמן משה — פרוטה. [ומה שכתב באבני מילואים שבזמן משה לא היתה מטבע פרוטה, תמה שם על כך, מהי תיתי שלא הוצרכו למטבעות קטנות, וודאי כוונת התוס' שלא היה מטבע כסף של פרוטה, אבל של נחושת — היתה והיתה. וכבר השיג כן על האבנ"מ בשו"ת אבני נזר (אה"ע שפד). וע' גם בחזו"א אה"ע סו, ח. ויש להעיר גם מלשון הריטב"א להלן יב. שהיה קיים מטבע פרוטה בימיו של משה, והיא אחד משמונה באיסר]. ולולא הריבוי (בעבד עברי, בניזקין ובהקדשות) ש'שוה כסף ככסף',

הוה אמינא שצריכים דוקא מטבע. (כשיטה זו הסביר הגר"ש רוזובסקי זצ"ל (בשיעוריו, אות יב) את דעת הריטב"א, אלא שכתב שם שמלשון הרמב"ם אין נראה כן).

בדומה לשיטה זו, נמצינו למדים מפסקו של הגר"מ פיינשטיין (אגרות משה או"ח ח"א סוף קג), שאם המטבע הפחותה שבאותה מדינה, שוה יותר מערך של חצי שעורה כסף [כגון הסנט שבארה"ב], יש להחמיר להחשיב את המטבע כפרוטה. (ולפי זה, אביי רב יוסף (להלן יב). לא נחלקו אלא לענין פרוטה שנפחתה משיעורה שבימי משה, האם היא בכלל 'פרוטה' (וע"ש בלשון רש"י בד"ה אי הכי), אבל להוסיף, גם אביי מודה שיש ללכת אחר המטבע הפחותה שבאותו דור). ומבואר שנקט דלא כהאבנ"מ שהגדרת 'כסף' — מתכת, וגם לא כהחזו"א — מטבע כסף בערך מנימלי של חצי שעורה, כי לשיטתם אין מקום להוראה זו. וכנראה סבר שה'כסף' הוא המטבע הקטנה ביותר שבאותו מקום, אלא שאם היא שוה פחות מחצי שעורה כסף, אין עליה חשיבות ושם 'ממון'. (וצ"ב מה דין מטבע של כמה יחידות, כגון 5 אגורות במטבע אחת, וכל אגורה שוה פרוטה, אלא שאין מטבע עוברת לסוחר של אגורה. האם דין המטבע יהא כ-5 פרוטות, או כפרוטה אחת, כי הרי למעשה היא המטבע המנימלית שהיא בשימוש. ונפ"מ למעשה לפדיון מעשר שני ורבעי).

ואכן, דבריו אלו תואמים למה שכתב במקום אחר (יו"ד ח"א קצ) שה'כסף' שבתורה אינו מתכת כסף, אלא מטבעות מכל סוג שהן, גם של מתכת אחרת. והאריך בכמה ראיות להוכיח זאת. וכן כתב באבני נזר (אה"ע שפד. וע' גם בספר נפש חיה לר"ד מרגליות — רסג, ז).

יש להעיר עוד מדברי רש"י ותוס' בב"מ (מה) שפרשו דברי הגמרא שם 'דינר של כסף לגבי נפשיה מי איכא למ"ד לאו טבעא הוי?!' שהוכחה היא ממתניתין. ותמה שם מהרש"ל בחכמת שלמה מדוע לא הביאו מקרא מלא, 'וצרת הכסף'. ואכן הראב"ד שם פירש את דברי הגמרא משום מקרא זה. אך בדעת רש"י ותוס' יש לפרש שמהכתוב אין הוכחה גמורה, כי יש לומר ש'כסף' דקרא אינו מטבע ממתכת כסף דוקא אלא המטבע החריף שבאותו זמן. ע"ע: חדושי ר' אריה ליב — כט; אמת ליעקב — חלק השיעורים.

(ע"ב) 'וביאה איקרי דרך...' — ע' לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 216; ישראל קדושים — עמ' 10; אמת ליעקב — וירא יט, לא.

'אתרוג שוה לאילן בג' דרכים...' — נחלקו רש"י ותוס' לענין שביעית, האם יש ללכת בירק אחר זמן לקיטתו, כלענין מעשרות, או הולכים בו אחר רוב גידולו (תוס'). והטעם לחלק בין מעשרות לשביעית הוא מפני שחיוב המעשרות אינו חל לפני הלקיטה, ולכן זמן הלקיטה הוא הקובע לדין המעשר. אולם דין שביעית חל על הצמח בכל משך גידולו, ולכן הולכים בו אחר רוב גידול לשיטת התוס'. (הגרנ"ט, סוף סי' צג).

לדברי הריטב"א (כפי שביאר שיטתו במנחת שלמה סו"י ג), לענין קדושת שביעית ודין ביעור הולכים אחר לקיטה, אבל איסור ספיחים אינו קיים בירקות שחנטו בששית. וכן כתב הר"ש (שביעית ט, א), שכל שהתחיל לצאת בששית [הפרי הנאכל, או אפילו עדיין לא יצא הפרי כלל אלא הצמח התחיל לגדול בששית. כן הורה החזו"א. וע' מנח"ש שם] — אין בו איסור ספיחים. ויש מפרשים כן גם בכוננת הרמב"ן (בהר).

כתב בחזו"א (שביעית כב, ב) שלדברי הר"ש והרמב"ן כל שנורעו בששית אין בהם איסור ספיחים אפילו בכרוב וכד'. ולכאורה בריטב"א מבואר להפך, ומהי תיתי לומר שהר"ש חולק. ע"ע בפירוט השיטות וטעמיהן, בשו"ת שבט הלוי ח"א קעה.

ענינים וטעמים

(ע"ב) 'מעיקרא תני לישנא דאורייתא ולבסוף תני לישנא דרבנן. ומאי לישנא דרבנן — דאסר לה אבולי עלמא כהקדש'

— יש להבין מהו 'לישנא דאורייתא' ו'לישנא דרבנן', והלא אין כאן תוספת דין מדרבנן, שהרי גם מדאורייתא אסרה על כל העולם כהקדש? אלא שבלשון חכמים זו, 'האיש מקדש', באו לרמוז לאדם, שאף במה שהותר לו, גם כן יקדש את עצמו, שלא יהא משוקע בשום דבר בעניני העולם הזה. וכשם שאיסור פנויה אינו מפורש בתורה, אך אמרו חכמים שהאיש 'יקדש' דוקא, ובלא קדושין וברכה אסורה עליו, כך נרמז שגם במותר לו מדרבנן, יקדש עצמו. (מי השילוח ח"ב, ליקוטי הש"ס. וע' בכור שור, שלכך שינו חז"ל מלשון תורה ללשון קדושין, לרמזו שאסורה אף על הבעל בלא ברכה, וזהו 'מקודשת לי').

— רמזו בדבריהם הקדושים כי האדם ראוי שיכנוס בענין הזה בקדושה ובטהרה, ואם לאו, ח"ו השאול והאבודן לא די לפניו'. (מרום הרי"ם, קונטרס צוף הרי"ם יא: שערי האמונה כ. בשם הר"ק מקוצק). עוד בסוד ענין 'מקודשת לי' וענין 'אסר לה אבולי' כהקדש' — ע' 'תולדות יעקב יוסף' סוף פרשת אמור; ישמח ישראל (לר"ק מאלכסנדר) תרומה, ח.

— כל לשון 'קדושה' מורה על יחוד והזמנה לענין מסוים, שעל ידי אותו יחוד הוא מובדל ומופרש משאר הדברים; כמו כאן, במה שהיא מתיחדת להיות לו, היא אסורה על כל העולם, כמו שכתבו התוספות. וכן הוא ענין ה'הקדש', המיוחד לשמים ובדול ומופרש מבני האדם. וכן אדם קדוש — שכל עניניו לה', ובכך הוא מופרש ומובדל מתאוות העולם הזה, אך אילו לתאוה יבקש — נפרד, שהוא נפרד מהש"י.

וכן ישראל — קודש לה', על ידי זה הם מובדלים מכל העמים. ומקרא מפורש הוא (בסוף סדר קדושים) והייתם לי קדשים וגו' ואבדיל אתכם מן העמים וגו'. וממילא גם אין אומה ולשון יכולים לשלוט בהם, שאין שייכת שליטה אלא על דבר שיש לו שייכות עמו, ולא על דבר הנבדל ממנו. וכל שליטת העמים בישראל הוא ע"י הסתלקות הכרת הקדושה של ישראל בפרט, כמבואר בכמה מקומות. (ישראל קדושים עמ' 14; רסיסי לילה ז)

פרפראות לחכמה

מסכת קדושין

זו לשון רבי יוסף ב"ר עזרא, מחכמי שאלוניקי (נפטר בשנת שס"א, מתלמידי מהרשד"ם) בהקדמה לספרו 'עצמות יוסף' על מסכת קדושין:

'באתי לגני בריתי מכל עצי ברושין, במסכת קדושין, תהיה נא זאת הפעם עצם מעצמי תחילת דברי בהם, כי היא מסכתא עמוקה, דקה מן הדקה, יש בקרבה אש וגפריית ורוח זלעפות, בדברי הגמרא ורש"י והתוספות, בקושיות והויות עשר ידות משאר מסכתות, גם בכללי קלים וחמורים, ימלאו מגילות וספרים'.

'האשה נקנית בשלש דרכים'
'מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה, אף ישראל כן;
בכסף — זו ביות מצרים.

בשטר — זו התורה, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה — אל תקרי מורשה אלא מאורסה (פסחים מט:).

בביאה — זהו שאמר (יחזקאל טז): ואפרוש כנפי עליך וגו' ואבוא בברית אתך.
לכן אמר הושע שלש פעמים וארשתיך לי. (בעל הטורים — יתרו יט,ד).

— כנגד שלש גאולות של כנסת ישראל, שנמשלו לאשה: גאולת מצרים, גאולת בבל, והגאולה העתידה.

גאולת מצרים — בכסף — ברכוש גדול ובביות הים.
גאולת בבל — בשטר — היא הכרזת כורש מלך פרס, כדכתיב: ויעבר קול... וגם במכתב לאמר: כה אמר כרש מלך פרס... ויעל לירושלם אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלקי ישראל...
הגאולה העתידה — היא הגאולה האחרונה שאין אחריה גלות, בחינת נישואין, והיא שלמות היחוד שבין כנסת ישראל לקדוש ברוך הוא. (בשם ר' ישעיה מפשדבורז').

הקב"ה נקרא 'איש' — איש מלחמה. וישראל נקראו 'אשה'. וזה שאמרו האשה נקנית לבעלה — שיהיו ישראל נקראים אשתו כביכול, בשלשה דרכים; בכסף — בחינת חסד, ימי החסד שהקב"ה מסייעו בחסדו הגדול בתחילה, ואז כוסף וחושק ומתלהב בתורתו ועבודתו יתב'. וזה נקרא 'גדלות ראשון', ואחר כך נסתלק זה ונקרא 'ימי הקטנות', וגם שאינו כוסף וחושק, מ"מ על צד ההכרח צריך לדבק עצמו בשטר — שהם האותיות הכתובים בספר שנקרא 'שטר', בין באותיות התורה בלימודו ובין בתפילה, כאשר קבלתי ממורי הבעש"ט זלה"ה זה, שיש סגולה וכו', עד שיחזור אח"כ להתדבק בו ע"י שבאו המוחין בתורה ותפלה שנקרא בביאה — שהוא זיווג שני הנ"ל. (כתר שם טוב — י)

עוד ברמזי שלשה קנינים אלו, ע' תולדות יעקב יוסף — חקת.

*

'האשה נקנית, מאי שנא הכא דתני...'

כתבו הגאונים, כל המשא-ומתן המובא כאן, מתחילת המסכת עד סוגית 'בכסף מגלן' (ג:), אינו מדברי האמוראים מסדרי הגמרא אלא תוספת מרבנן סבוראי, רב הונא גאון מסורא (אגרת רב שריא גאון; רמב"ן; הליכות עולם ד: ועוד). ויש שכתבו שהוא מרבי יהודאי גאון (מובא בתלמיד הרשב"א). וגם סגנון הדברים מוכיח — סתמיות השאלות והתשובות ללא שום שמות החכמים.

והכתב הרמב"ן: 'אפילו הכי טרחנא לעייל לפרושא ולמפרך ותרוצי בה (כמו) בגמרא, (דסוגיא) דרבנן סבוראי — דוקא היא'. (ע' אגרת רב שריא גאון; ראשונים כאן; חשק שלמה, בשם בעל העיטור).

עוד על תוספות שבגמרא מהסבוראים וגאונים — ע' רש"י ביצה לד: ד"ה בדברי; תוס' בכורות מט סע"ב; בעל המאור פסחים קא (דף כ. בדפי הרי"ף); ריטב"א סוכה ח: וראה בספר המקיף 'רבנן סבוראי וכללי ההלכה' לרא"ר זיני, תשנ"ב. וראה עוד בקובץ 'המעין' טבת תשנ"ג (לג,ב) עמ' 63. [וע"ע במובא במנחות ה: על תוספות המשולבות במסכת זו].

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

דף ב

א. 'האשה נקנית בשלש דרכים' — אלו דברים למדנו מדקדוק לשון התנא?

'האשה' — תלה הדבר באשה, ולא נקט 'האיש קונה' [כמו 'האיש מקדש'], לומר (כן פרשו באיבעית אימא) שאינה מתקדשת אלא מדעתה (ואפילו כפוח עד שאמרה 'רוצה אני', הפקיעו חכמים הפקיעו את הקדושין — כדברי רב אשי בב"ב מח: וכן כתבו כמה ראשונים להלכה. ואולם יש אומרים שהדבר ספק. וע"ע עצמות יוסף).

א. יש סוברים שצריך עדות והוכחה על דעת האשה בקבלת הקדושין, כשם שצריך עדות על הקדושין עצמם. (ע' אבני מלואים כז סק"ב; שואל ומשיב קמא ח"ב נח). ויש חולקים. (ע"ע בשו"ת חוט המשולש להגר"ח מוולאזין, א; ברכת שמואל ב,ה; מנחת שלמה תנינא קכו). עוד בגדר פעולת האשה והתרצותה בקדושין — ע' בר"ן נדרים ל; שערי ישר ז,יב; חדושי הגר"ש שקאפ — קדושין א; ברכת שמואל שם; זכר יצחק ח"א טז וח"ב מד; מנחת שלמה תנינא קכו; אבי עזרי (קמא) אישות ד,א; שבט הלוי ח"ד קע,ח-י.

ב. הכריחו את האיש לקדש עד שנתרצה וקידש — הרב בעל העיטור כתב שאין קידושיו קידושין. (וכן נקט הרמ"א (הו"מ סו"י רה), דתליוה וזבין אמרינן, תליוה וקני לא אמרינן). ומחסי"ג (עשין מה) נראה הטעם משום שהפקיעו חכמים את הקדושין. ודעת הרמב"ם (אישות ד,א) שקידושיו קדושין. ולזה הסכים הרשב"א, שכיון שאנו אומרים אגב אונסיה גומר בדעתו ומוכר, כל שכן שגומר לקנות. [ולא הפקיעו חכמים את הקדושין, אפשר מפני שאין הדבר מצוי שיאנסוהו לקדש (עפ"י מאירי), או מפני שבידו לגרשה (מהרי"ט)]. וע' באורך בחדושי מהרי"ט, עצמות יוסף, חדושי הגר"ט, זכר יצחק ח"ב מד).

'נקנית' — נקט לשון קנין, שכן קידושי כסף נלמדו בגזרה שוה 'קיתה' 'קיתה' משדה עפרון שנאמר בה לשון קנין, לכך נקט התנא בתחילה לשון דאורייתא. [ולבסוף, בפרק שני, נקט לשון קדושין 'האיש מקדש' — לשנא דרבנן, שאסרה על כל העולם כהקדש].

וממילא שמענו שהמקדש בלשון 'הרי את קנויה לי' — מקודשת, כמו ששנינו בברייתא להלן. (מפרשים).

'בשלש' — לשון נקבה (אעפ"י שכל התורה בלשון זכר נאמרה), שכן מצינו 'דרך' לשון נקבה, כאשר הנושא המדובר הוא מין נקבה (כגון והודעת להם את הדרך ילכו בה — היא התורה). אף כאן שדיבר על האשה, נקט דרך בלשון נקבה.

'דרכים' — ולא 'דברים', שכן מכונה הביאה, ודרך גבר בעלמה. ואף שני הקנינים האחרים, כסף ושטר — צורך ביאה הם. או אפשר שנקט כן לרמוז כדברי רבי שמעון, מפני שדרכו של איש לחזור על אשה ואין דרכה של אשה לחזור על איש, משל לאדם שאבדה לו אבדה, הוא חוזר עליה ולא היא עליו — לכך אמרה תורה בדוקא כי יקח איש אשה. ולכך נקט התנא 'דרך' — שכן דרך הארץ. לפרש"י, לפי המסקנא אין צורך בטעמים אלו, אלא כל שיש חלוקה בדברי התנא, כגון כאן שנקט דברים שקונים ומיעט דברים אחרים שאינם קונים — נוקט לשון 'דרכים'. (ויש מפרשים שאף לפי המסקנא צריך הטעמים דלעיל).

נקיטת המנין, 'שלש דרכים', בא למעט שאין האשה נקנית בחופה או בחליפין (ג).

דקדוק המשך דברי התנא, בסדר הקנינים שנקט — ע' בראשונים; תוי"ט וצל"ח.

לדברי הרמב"ם (אישות א,ב; ספר המצוות ריג), הקידושין מצות עשה הם. ויש מי שפירש דבריו שעיקר המצוה בנישואין, והקדושין אינם אלא תחילת המצוה (כסף משנה בשם רבי אברהם בן הרמב"ם). ויש חולקים ומפרשים דברי הרמב"ם כפשוטם, שהקידושין מצוה בפני עצמה הם, והרמב"ם הולך לשיטתו שבעילה לשם זנות ללא קידושין אסורה מהתורה, הלכך ציוותה תורה לקדש תחילה (עפ"י מגלת ספר על הסמ"ג עשה מה; ספר המקנה — קונטרס אחרון הל' קדושין כו).

וכתב הרמב"ם (בספר המצוות) שהנשים אינן בכלל מצוה זו, להתקדש. (ע"ע: שבט הלוי ח"ד קע).

ודעת הרא"ש (בכתובות פ"א יב) שאין הקדושין מצוה, ולכך אין מברכים עליהם 'אשר קדשנו במצוותיו וצוננו... כבשאר מצוות. (וע"ע בר"ן להלן רפ"ב).

דפים ב — ג

ב. מה דינו של האתרוג לענין המצוות התלויות בארץ? האם דינו כירק או כאילן?

האתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים; נוהג בו דין ערלה ודין רבעי כשאר פירות האילן [והזמן הקובע למנין השנים הוא זמן החנטה, כשאר פירות האילן. עפ"י רש"י ר"ה טו: תוס' ועוד]. ולענין שביעית הולכים בו אחר חנטה (ולא אחר לקיטה כירק. כן כתב רש"י. והתוס' נקטו שהולכים בירק אחר רוב גידולו. ויש מחלקים בין איסור ספיחין לקדושת שביעית ודין ביעור).

ויש תנאים הסוברים שאין דין ביעור באתרוג אלא אם גם גדל וגם נלקט בשביעית. וכן נמנו רבותינו שבאושא ואמרו, אתרוג אחר לקיטתו לשביעית (עפ"י ר"ה יד"טו).

א. התוס' צדדו לומר לפי תירוץ אחד, שגם לפי תנא דידן, רק לחומרא הולכים באתרוג אחר חנטה, כגון שחנט בשביעית ונלקט בשמינית, אבל לא לקולא, כי יש להחמיר בו כדין ירק לפי שגדל על כל מים כמותו.

ופסק הרמב"ם (מעשר שני א,ה-ו כפירוש הרדב"ז) שהולכים באתרוג אחר לקיטתו ואחר חנטתו לחומרא. והראב"ד השיג וכתב שהולכים בו רק אחר חנטה לשביעית.

זמן הביעור של האתרוג — אינו ברור [שהרי הוא דר באילן משנה לשנה], ויש מי שסובר שבזמן הזה אין נוהג ביעור באתרוג (רידב"ז ת,יג). ויש מי שכתב: בשבט (ספר השמיטה לרי"מ טוקצינסקי, ט). ע' בספר מנחת שלמה (ח"ג קלב, יד) שתמה בדין זה.

ב. למאן דתני 'כרם רבעי' [ולא 'נטע'], אין דין רבעי באתרוג. ואפשר שמדרבנן נוהג רבעי בשאר אילנות לכולי עלמא. (עפ"י תוס'. וע"י שהטילו חכמים דין רבעי, נפקעו מחיוב תרומות ומעשרות אף מדאורייתא, וכגון בזיתים. ע' מנחת שלמה ח"ג קנח, כ). ויש חולקים וסוברים שלמאן דתני 'כרם רבעי' אין רבעי נוהג בשאר אילנות כלל. [ונפקא מינה לרבעי בחוצה לארץ, ששם הלכה כדברי המיקל]. (עתוס' ברכות לה ורא"ש שם; סמ"ג וסמ"ק עשין קלו; תרומת הדשן קצב).

לענין מעשרות, שוה האתרוג לירק (שהוא גדל על כל מים כמותו) לילך בו אחר לקיטת הפרי — לענין קביעת שנת המעשר. דברי רבן גמליאל (וכן העיד אבטולמוס משום חמשה וקנים. ר"ה טו). רבי אליעזר אומר: אתרוג שוה לאילן לכל דבר (בכורים ב,ו). לדברי רבי יוסי ברבי יהודה, נסתפק רבי עקיבא הלכה כמי, ונהג

בו שני עישורין, מעשר שני ומעשר עני. עפ"י ראש השנה טו).

- א. האתרוג, ראש השנה שלו הוא שבט כשאר אילנות (ואפשר שאפילו לבית הלל, ר"ה שלו באחד בשבט ולא בט"ו בשבט. ע' ר"ה יד-טו ויבמות טו. ואולם הרמב"ם (מעשר שני א,ה) פסק ט"ו בשבט), ולא כירק שראש השנה שלו באחד בתשרי (עפ"י ר"ה טו).
- דין אתרוג שגדל בששית ונלקט בשביעית, בשביעית ונלקט בשמינית — נתבאר בר"ה יד-טו.
- ב. התוס' ותורא"ש נקטו (עפ"י פאה ח,א ושבת סח.) שאתרוג אינו חייב בפאה לפי שאין לקיטתו כאחת. וברמב"ן וברשב"א נראה שאין הדבר פשוט. ומפשטות דברי המאירי נ' שנקט שחייב בפאה ובשכחה.
- ג. האתרוג אינו כלאים בכרם, כדין שאר אילנות ולא כירקות (עפ"י תוס'). וכן לענין הרכבה דינו כאילן, ואסור להרכיב עליו ירק בין בארץ בין בחו"ל, ולא כהרכבת ירק בירק שאינו אסור בחו"ל (רשב"א עפ"י להלן לט).

דף ג

- ג. א. אלו דברים בא התנא למעט, שאין האשה נקנית בהם ולא קונה את עצמה?
ב. מה בין קנין חליפין לקנין כסף?

א. האשה נקנית בשלש דרכים — למעט חופה. ולרב הונא שאמר חופה קונה — למעט חליפין, שהואיל וחליפין ישנם בפחות משה פרוטה, אין האשה נקנית בהם (אם משום שגנאי הוא לה, הלכך בטלה תורת חליפין אפילו בכלי שיש בו שוה פרוטה (רש"י), אם משום שאינם כעין כסף ואין למדים אלא בדומה לשדה עפרון שכתוב שם 'כסף. תוס').

קונה את עצמה בשתי דרכים — למעט חליצה (ספר כריתת — ספר כורתה ולא דבר אחר. ולחכמים, דרשו להלן (ה.) מ'וכתב' — בכתובה מתגרשת ולא בדבר אחר. ומן הטעם הזה אין אשה מתגרשת בכסף (רבא). ועוד, סניגור נעשה קטיגור?! (אביי שם).

- ב. קנין חליפין נעשה בכלי שאינו שוה פרוטה, מה שאין כן כסף, אינו אלא בשוה פרוטה. אשה נקנית בכסף ולא בחליפין.

א. לדברי הרי"ד [דלא כרש"י], אם קדשה בכלי ששוה פרוטה, אפילו אמר לה בתורת חליפין, מקודשת מדין קנין כסף. ומשמע ברי"ד שאפילו נתן לה הכלי על מנת להחזיר מקודשת מהתורה. ואולם מדרבנן אסור לקדש בכל חליפין הניתנים על מנת להחזיר. ואפשר שעקרו חכמים את הקדושין ואין צריכה גט (חזו"א מה, ב).

ומדברי הרמ"ה (מובא בטור י"ד רסז) מבואר שאם החליט הסודר בידה ויש בו שוה פרוטה, אפילו הזכיר 'חליפין' — מקודשת מדין קנין כסף. וכתב החזו"ן-איש (מה, ח) שלא מצינו מי שחולק על כך. (וכן מבואר לכאורה מדברי הר"ן והגמוקי-יוסף ספ"ו דנדרים, וכפי שפירש באריכות בקהלות יעקב — קדושין א.) ואולם בשו"ת הרדב"ז (ח"ז לח) הוכיח מדברי הראשונים שכל שאמר בלשון חליפין אינה מקודשת, אפילו שלא על מנת להחזיר [ואפשר שהיא גזרה דרבנן, שזאמרו אשה נקנית בחליפין דהדרין], ואם אמר בלשון קנין, בחליפין החוזרים — אינה מקודשת, ובשאינם חוזרים — מקודשת.

ב. נחלקו הפוסקים במקדש אשה בטבעת באופן שמקנה לה את הטבעת על ידי חליפין (ע' בית שמואל כט סק"ב וסק"י. וע"ע קהלות יעקב ג).